

53

119/119a

ACC. N:R M 10142:1-19.

Landskap: Skåne

Härad: F. Asbo

Socken: Kvidinge

Uppteckningsår: 1946

Upptecknat av: Wilh. Emil Wikkelsson

Adress: Kvidinge

Berättat av:

Född år 1868 i Brunnby, Malmöhus län.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Från almtah.

s. 1-19.

Luv. 57.

①

Intervjuer nr. 12

Vidare

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Skåne
 Härad: Södra Åsbo
 Socken: Fjärdinge
 Uppteckningsår: 1946

Upptecknat av: Karl Emil Wilhelmsson
 Adress: Fjärdinge
 Berättat av: —
 Född år 1868 i Brunnby, Malmöh, Rön

Halmfåk. Halmfåkets underlag. Sparrarna var rester på "leiden" och försedda med hanabjälkar. Ett sparrpar kallas för en "spänne". Spännen var slagna på insidan af "spännsveret", långa klyfta granskator, fastade med vedre åndan i läden, sordt uppåt, fastade i små mängder spännen som de räckte. Läktén ("lätkerna") lades på sparrarna i huvets längdriktning. Afståndet mellan sparrarna varierade emellan $1\frac{1}{2}$ och $2\frac{1}{2}$ arl. Prognäs lader, ofta runt spännet sammanslutning som kallas "skorren" (skären?). Vanligt var en $\frac{1}{2}$ arl mellan läktorna och dessa var ofta ofta klyfta granskator. Jag har ristat en mer än 100 årig bryg där sparrarna varer ej och åter en del läktör. Äldre lader fastes läktorna med brämaglar ("domlingar"), som slögas genom ett hål i läktet, in i ett annat i sparren, eller som i äldsta tider, hvence maglar som islagit sig till de klämde fast läktet, detta för att förhindra att läktesådan blev "vanslark", samme hållbar, på grund af bove.

D
Skriv endast på denna sida!

hädet. Barksidan skulle läggas nedåt mot sparren, annas hundre
ej vidjorna vid bindningen löpa och dra åt. Vid läktning använde
man en linskuren brädbit, som mätte mellan läktlenas den hal-
katten lades "katten". På ena sidan af hörje sparrer påspikades en plank
eller brädbit, som räckte ett stycke utom läjden; denne skulle
uppbära "avasaledet" och läkshäget.

Materialet och dess behandling.

Den för halmväv lämpligaste halmen var värnägshalm om den
var tillräckligt lång och krigshalm i ovaninhet den som mest
användes. Hvitshalm gick ans i nödfall, men af den blev det
aldrig så vackra ej heller så hållbara täh. Jag har röfvet en
täh som endigt fars uppriktigt legat i 40 år och tom bestod af
halvhalm. Detta var nog en undantag både material och ålder.
Men så låg det inåt kringbyggd gård och åt nord sidan, den si-
da der läktlen kunde bli flera gånger äldre än vid andra sidor
i synnerhet sydsidan. Man kan säga att ända till omkr sju-
skridet användes så godt som uteslutande slaggtröskad halm.
Undan för undan kommo tröskverk i bruk, först s. h. "stiftverk"

I dessa tröskverk hör man in härfræ ("neg") efter härfræ med löppen
då läderkorgen afslagos. Sedermea användes särskilda härlverk
eller ånglödken där tågen kunde matas in, något så här på bilden
och såldes ej ätt föi mycket knosar. Haga tröskad långhalm hade
dock attif företräde; läckarna lyckte bättre om den, emedan den
ej så lätt gled ned vid läckningen. Man lade då ut den otrö-
shöde rögen i "lägg" på lösen d.v.s två rader härfræ med ax-
en mot varandra, så tröshader öfver förlt ena sidans ax, sedan
rotändan och sist midten, hvarefti man vände sig till andra si-
den och förför på samma sätt. Derefter vändes läggen. Detta
vändande var sväl föi en nybojare och är lika sväl att be-
skriva. Efter vändandet & överkass läggen på samma sätt som
förrut hvarefti halmen upprivstades (shakades) och samman-
bands till rätt stora härfræ, som nu kallades "klippor".
Hagan bestod af "kanal", en c:a 2 alnar lång skål och fin stor
af myukt träd, breitl afg. Widare af "slaulen" något korta-
re än "kanalen", nästan alltid af ask, helst af en så ung
ask att det endast blef 4 "slaular" af rotändan. Dessa tvonne

Hufvuddelar sammanköllas al "hullan", 4 till 6 läderbitar, 1'le tun
breda och i längd ungefär som bredden af dessa arb. Dessa bitar
läges på varandra, rydda eller ryddas, liggdes så att ändarna
lägo jämt. Ett hål af storlek som till hufvudet gjordes genom
alla ändarna, ett särskilt, af brymiden, tisverkats "fleksprig"
slacks igenom hålet och dresas sedan ned i "hullan" ens ända
sedan denna fått förstärkning af en järnring. "Hullan" som
formats så att brädet "gårer" lägo på slagenan samt en seng
urtagning på samma sida skedt i tun från ejre ändan, dessutom
tvonne sone häl borrade genom ändan från sidan. Nu låg man
ett torrt älkskinn, arbetade det myhlt, smodde det ramna, låg det
samman genom yggtan på hullan och om "hullan" i urtagningen
och omigen så länge det räckte, dock så att man fick kнутen
vid sidan. Sen låg man ett mindre älkskinnsmore, igenom hä-
len hvilka var placerade så att då detta sista smore slacket
in genom ena hålet och ut genom andra, samt fanns i hopen
et hindrades det stora älkskinnet att glida af "hullan". "Fleks-
priget" fick ej sitta så hårt att ej hullan fick ledigt runt.

Savraad i trä

Hela denna enkla men fina myroriare krångliga apparat kallas
på vår ort dialekt "gröbel" (namnet nog ej bekant för Lundensare).
När man skulle tala om halvens behandling får man hålla sig
till den tid då huvje landstbuch hade möjlighet att hålla sig med
den arbetskraft som sedan gammalt behöftts för att kunna sko-
la dit samma. Sedan tillgången på arbetskraft blev knapp, kom
just länghalvsberedningen att utövas av slarvigare och laken
av denna halm att sämre och pulare. Jag vill berätta om den
gamla tiden. På snövintern biep det i kummihet tid att "göra läng-
halm". Man satte fast "halmreban" i en "glysma" från ett "löt-
holt", eller ett borrhål. Denne var en kam med ländor en 1/2 aln
långa ofläst af ask. På tog man in ett "orielöö" och sätte det ut-
med en vägg. Nu ref man ner "kliporna" från sin plats i log-
golvet eller på "gallen". Man tog om toppen på så mycken
halm som man kunde gripa med båda händerna, sedan man
fört dragit denna samma genom kammen. Efter det man dragit i-
genom så många gånger att allt som ej var rena raka strån
läg bakom "reban" och hette nu "kamhalm" en favoritträ för

fären, som åt det finaste och bickla, hvarefter resten blev "slöbos". Under hanningen skulle halmen slötas gång på gång, dena slötning var avsedd att få rotändan jämn! Många fina aldrig riktigt handlag härskar, man hör öster om halmen slötter den i golvet utan att fåta den fälla, upprepade detta flera gånger tills rotändan var jämn. Färdighannad slötter den en sista gång och lades varilgl ner i "löed". Ett halmband var sinnit ditlagt. När löed var fullt bands halmen så fast som möjligt, en pojke dugde ej till detta. Nu kallades halmen "härre" (härve; märk: neg, klumpa, härve). Härven ställdes på önda och fick ett par extra slötar hvarefter öfra bandet anlades och "läng halmskären" var färdig. Ibland fina drängarna belönning, en bra karl han med ett fög per dag och en stor härve vägde ett hundratal (8,5 kg), men alla gjorde dem ej så slora och ohändliga. Hornat än halm användes ej här, men öster om Kristianstad säg man för många län af rass och i Örkelljunga har jag sett län der kvartannat band utgjorts af grung.

Bundet länk.

När läckaren anlades var det första att ligga "lållingana" (vridjona) i blöt, detta om man använde birkhovor, som högdes i regel på lörjet i Åby (Träppan). När han så kommit en morgon och fått kaffe och "gök", gällde det först att röra det gamla "stiel" och deri deltaga alla som hade lid, detta om det ej var nybyggad. Takslegen, häpt af någon "slagöring" var redan rest, den var tillverkad af granslanor med släppisnar af en. "Tvärstien" placeras hittiför över tvenne kraftiga trän hvilka resti snedt upp mot husväggen. Ett par kraftiga hamrepp, särskilda "läckeraib" ofta låmades hos en granne, voo med öppra andan fastade i "storen" och nu knöts da fast i "tvärstien" sedan man fördi öppn denne så långt man kunde räcka, därefter slags "den upprät" de repen rullades på undan li undan. När man hunnit upp nära läjden slacks ut breddje träd "fängelräd" in i slegen för att hålla tillsamma; och nu bojade läckningen med allt ett antal "dockor" uppebaras af den som skulle "passa" läckaren. Dockorna voo sna hävor, som några större delats upp i. Dessa skulle bilda

skarv

första bandet och läkstegget. Banden löslas ej af dem förr än läktaren fått dem en efter en under läksteggen. Tak häppen kallades här för "läckerast" och dessa köptes i regel från skogsbygden. De första var af hassel men även brönske (brakved frangula) var bra, enkäppjar varo varigast men kartä och ofta knästiga. Som ofta nämndt användes mest björkvidjur, men en del bönder hade planterat en pit eller värdeart med mycket sega och starka 1-2 års sköv. Begge slagen kallades här "tistlingar". Antingen det var nytt läk eller omläggning delade man upp läktytan i "sti" i regel aldrig bredare än 1-2 almar och tvärstrarna varo längrade dreseller. Halmen bars upp på läket af den som passade upp och han skulle iföra skara härvornas kolända riktigt fin. Detta gjorde han med en sic utan skäft, medan han höll härvan emellan benen, "dockorna" skurus ej. Tvärslegen bestod af tvonne fyrtakts furuträn sammankålna (atskillda) af 3-4 jernstrålar med muttrar och skifvor. Vid hvarje ända af slegen var på ena träd utformat en hufvud för att hindra repen att glida af. Taklinorna varo bundna med sin öfva ända, om "spän-

meds lopp och "äxer". Halmen bars upp av uppmässaren, en härför
i gängen, någon sätter i följd på bärstegen. Man läckte från
höger åt vänster, här "höftshändan" (vensterhanda) gjorde väl jäg ej. Vid
läckning af mygganad togs den sida först däriför man hunde
vinsta den starkaste blästen. Det medersta läkhet kallas, skank-
eller avsalaläkhet och från detta bindes ej. Första bandet ledes
af dockorna hvilka pressades in till varandra under "fickoraffen"
(häppren) sedan denne med sin större släckit in i ett färde
på "vengsheen" (vindskifvan) eller sista bandet af inneliggande
"slit". Man band så fort dockorna undan för undan tills
bandet var fulltagt. Detta band kom så att bestämma takets
höjd och denne var i ordning beroende af tillgång på läng-
heter, maximum lade ha varit $\frac{5}{4}$ dm. Takringen skedde medelst
"skunkbräda" samt från beningshus och magasiner dersutom med "rä-
sten" (obrand legel), som murades från bilden upp till halmen.
Nu fortsättes band för band. I regel var det $\frac{3}{4}$ dm emellan hvarje
"tilling" (ridja), lättare i "svinglar" (vidklar). Banden kommo nog
i flerta fall att sättas ifrös varandra, ingen regel fanns härför.

Westersöte!

2

Kid bindningen slickes den spetsade rotändan af "killingen" nedan raflen (höften), läckaren för var vänster arm genom halmen ofran för och slicker läsbaka luffingen ofran för höften, fävar ändan gör samtidigt en yggla af luffingens hoppända, detta med höger hand, trycker ygglan mot raflen så att hopen ligger inunder, slicker spetsade ändan igenom, drar till med höger ett kraftigt tag eller tvä, så det darrar i läksöden, samtidigt som han nedtrycker raflen med vänster hand. Sedan snor han den fria ändan af luffingen till en knut, som jag ej kan beskrifva och som heter den lilla yggan nedpressad. Sedan slicker den spetsade ändan inn under raflen undanifrån. Hela denna manöver går mycket fortare än den kan beskrivas.

Lå lägges "bän" (band, här annas lägg) efter "bän", att högre kommer man och "kransien" kommer genom dullning att högre upp. Då den kommit att hvila på det lagda låset är "längstrål" eller "laurastrål" obekräftigt, nu läsas stegen genom att ett af repen lagas ut om ändan på stegen och läggs över övresta stegbommen. När nuvora ett fåtal halmflik läggs används nästan alltid

galvaniserad släckred som bindemedel och något annat har jag
aldrig hört omtalas. Dervid användes läksål och "skotta" (skydd).
Man läcker numera så godt som utslutande utanför gamla kist-
fälliga läk och dervid kan man ej använda tiseringa och räfla.
Vid läckning med träd måste en person på insidan af läket
slurka ut "skottan" och det kan vara mycket besvärligt med anord-
ning af ställningar der han kan upphålla sig! Ett nytt läk
skulle ej bli lätt med denne hemsöning, ty nästan drar halmen ihop
så att en liten lucka uppslår vid varje sändant. De halm läk
som liggas numera är ej vackra, ej hållbara och få betraktas som
ett provvisorium som kommer att aflöns af gannor eller eternit.
Vid bindningen jämrades halmen ut med högra handen och
slänades till, ett par alvar i taget och bands så fast med samma.
"Kengsheer" (vindskidor) brukades alltid af c:a 8-10 lumm bredd.
I äldre tider varo hål borrhade genom vindhäderna ett nägot of-
van för varje läkt; senare brukades mest en dubbel färgmålad
hädans kant och utskjulande inåt så att den, ej spetsade, ofta
hölls nere af densamma. I gamla tider slutade västan alla vind-

skifvor i loppren med en utskuren brädlapp som en avslutning och prydnad, dessa är nu längesedan borta, men jag minns dem väl.

De varierade ju, men sågo ut ungefär som vidstående skiss.

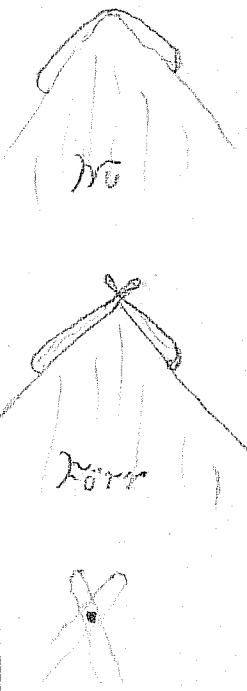
"Elsparänget" vid gafarna kunde vara ihållan eller något mera och på boningshus kladdes detta ofta på undersidan med bänder.

"Kraga" över "braga" har förekommit och jag har sett sådan
nyttig
to sida men används icke under den list jag minns. Den var väl omkr.
 en aln lång, försedd med handtag och omkring en kvartel ^{bred} längd
 något mer än en tum tjock. Hvilket brädstag minns jag ej. Den
 hade längsgående repor på undersidan, äarna af en hittfingers
 tjocklek, såväl äsar som gropar rundade, således inga skarpa
 kanter. En krotte i ena ändan. Täcktekniken var omkr. 1½ kvar-
 ter lång i bladet och skaftet något kortare. Bladet något bak-
 åt ställt i förhållande till skaftet. Dessa knivar smiddes
 af bysmederna och vissa ansågos mycket skickligare än andra
 och anlitades förtroddesvis. Den erkändt bäste på vår ort var
 "Göra-Svennen" i Fjäråsberg, som lefde men var gammal från
 1870 året. Hans länkknivar var i bruk långt efter hans död.

I stället för "otvaga" använde läckarna i min tid "strykspråm" li-
adan som användes för biex. Med denna skärptes knippen vid be-
hof. Vid skärningen ligg språmen i vänstra handen och med den-
na nedtrycktes halmen ovanför der sättet skulle göras. Knitten
från höger snedt, nedat vänster. Knippen skulle så att tillfing-
ret ligga närmast knipbladet. När man skulle "skära ner" bör-
jade man vid ryggeningen sedan man fört afrätsadt hishalm;
denna skedde med brödråkra en jämnaffa kunde skada lä-
ket. Takskägget skars efter snire, med den vanliga läckknippen.
Olika läckare skar takskägget olika, en del, kanske de flerta
skurn lodrätt ner andra dock mot skurn in under.

Vid byggandet av vinkelar o.d. på husen formas "linnan" så att
dena får den möjligast runda form, detta särskilt vid läckändet
sedan fick läckaren fullkomma rundningen. Man fick lägga
i mra halm utt efter behof för att syta ih den det var förlagd
och så fick man sätta mycket läkare med bindningar. Utbygg-
nader kallades "hömejer" (ofta "hömejer" emedan de ofta ligg in
genom dem). Dea namen hade alla utbyggade åfven de med brödråkra.

Med häckning af alla slags kringliggester. På taken anordnades smärtegar af vanlig typ, som hundes fast. På den långa omrakslagen eller på annat hämptigt af omständigheterna behövde sätta, det gavde att finna. Takvinkel benämnes "svingel" eller "krog" (krok). Man "tygger" taken med löshalm, helst en smula fuktig, här från vilen. "Ryggningen" hälles här medelst "ryggatrå" af ek, annat duger ej. De är omkr. 1½ aln långa, ofta särklyfta ur större stockar, nödörflygt formade med yxa, så att en nägerlunda släb yta kan vändas mot taket och afsmalnande uppåt. De sammankopplades för att ligga ut på hvarje sida af ryggningen. I äldre tider fastades de ihop medelst en oregimme, som släckti genom hål gjorda i buan-
dan af tråna. Då kommo alltid dessa ändar att slicka upp och göra dessa gamla tak ett särget utseende. Numera fastar man hopp dem med hörta länkar eller slätkräad, fasta med krampor i sjelfva ändan af trået. Huru ryggtråna dåliga, lättta brände det att man spikade en släng som dag öfver medra ändan på ett flertal tråv. Detta sivål som prätagning af hvarje slag ansågs kon- som en tillfälligt provisorium, blef det deremot mera permanent.

ansågs det som ett fastigdomsbevis. Ett, ibland två läktén hinnades
obundna oppa i "skorren". Har aldrig hörts talas om "docka" läk.
Torsläk aro obekanta här. I Sälen och åfven andra trakter har
jag sett många läk ryggade med brickröl, detta läs varo hällbart
och sätta ut sätt bra, men lidödande och besvärligt att lägga opp.
Som förr nämnvi läckes numera här endast utanpå gamla läk.
Mängen har lagt tegelplanmor eller grupper utanpå ett gammalt halm-
läk; numera röver man dock ofta över det gamla särskildt da
elrmjöllätor läggs. Ett vagghjul fai storhen var i min barnstom
ej vanligt men aldrig varo de bebyggda; det sista störkhjulet i
vår by återgavs på 1860:talet.

Eldfaran med halmläk har ju ättid varit stor, men ej dö-
re än med gamla spänsläk. Eldfaran har blifvit större i natiolen
mäst huvudsakligen moderna skorstenkonstruktioner. De gamla skor-
stenarna varo ättid mere mot spänsln mycket omfängsrika och i
krök dragna upp iu skorstenen. Iupan har släktet nästan attid alla
grisar, då deremot nu de raka skorstenarna delade i två stäckar
utspyr ofta hela kvarter af grisar under båsänder.

Mossan på taket var ej blott vacker utan även nyttig. Kid
gnistor från skorstenen belyste det ej mycket, ty ryggningen som
sig närmast var aldrig mossbelagd, men vid hörnpanna där brand
i närliggande byggnad utbröt, då var mossen på taket en god
skydd mot antändning. För ofta gjorde mossen att ett tak kunde
falla i långa tider sedan att "tilligorna" ruttnat. Man
ref aldrig ner mossen frivilligt. Taket räfses aldrig, utom efter
"ryggning" då späckt löshalm räfsas ner, men man akläde mossen
så mycket som möjligt. Hurje var borde takskägget släbas upp
detta gjordes genom klappning med en skyffel mot takskägget.
Jag har redan nämndt om ett tak som legat i 40 år, men detta
tak hade alla betingelser hävda genom ett lyckligt läge. Hur
länge ett tak kunde ligga berode dels på materialets beskaffen-
het, dels på läget i förhållande till andra byggnader och siche
minst väderstrecket. En solsida låg sälligen mer än 15 år, en
nordsida minst det dubbla, öster och väster något mindre mellan.
Halmtakets fördelar varo mer af ekonomisk art; så länge tillräck-
lig arbetskraft kunde tas till jordbruken gick det bra, man hade

materialet och detta värningslättades under en tid af året då man undangjort i ofrigt och så hade lätken en ordningsföld som orägsundar föltes, man läkté visa eller ett visst antal "st" af de älsta hvarje år, det blev aldrig en stor "prävånaol". Halmväck på boningshus varo dåliga värmekedare, soala om sommaren och varma om vintern. Under halmväcken, på vintern, blev alltid sviktigt med spänneträv, vid svåra sår eller dylikt sprang man upp och tog sig en handfull och snart var blodningen stillad och såret läkt utan några som helst komplikationer! Ja nog var halmväcken bra, men tiden har gått förbi dem, största orsaken är bristen pæ arbetskræ vid jordbruksel.

Halmväcken klarade sig väl i hvarje hänseende mot spänntaken. Inga halmväck laggas numera på nya hus och de befintliga finnsinna undan för undan i rasttak. Tegelpannor och cementpannor byggde metra allmänt användas för c:a 30 år sen dess förrman var det mest spän och takträppa som konkurrerade med hälmen. Nu är det elverilen eller liknande som aldra mest användes jämte tegelpannor på många boningshus. För 50 år sedan varo andra än halmväck sällsynta, för 20 år sen, trojag vi få säga 10% forta,

Ledan har det gått förlare, men vi ha vid ännu 50° af ursprungliga
men fåjölet friare i marknaden så hov jag att från yterligare 10 år
är det ej många halmfack hvar.

Fäckaren fäck sin hov efter vint för lövande alm, som han lade.
Nu är törnen efter afslad limprunning. Kvinnorna deltago aldrig
för i läckningsarbetet, nu är det ej ovanligt att en kvinna
sicker ut "shottan" vid utanpräläckning. De flesta läckare
ha fastit over någon gång och ibland skadat sig illa. Repen ha
buntit, lillingen ha buntit (ta) vid linddragningen, så mannen
har fastit bakhänges från hästegen, åfven andra sätt ha förekom-
mit. Det har berättats om läckare, som i misskugg skurit af
ewa respet vid merskörningen. Min farfar far bygde år 1817 en
för den tiden ovanlige stor ladugårdsbyggnad, vid läckningen af denaa
föll läckaren ner och slog sig i byt. Orsaken vet jag ej. Som minne
af detta satt i kostället en gammal ekkoas med följande inskript:
"1817 den 8 mai dog Per Nilsson här på slätten". Kostäl kom bort
vid modernisering av schelskiflet. Jag har lätit halmfacka mycket;
jag uppförde en 80 alnar lång ladugårdsbyggnad år 1812, den var

1912?

Landskap: Skåne
 Härads: Södra Åsbo
 Socken: Kviplinge
 Uppteckningsår: 1946

Upptecknat av: Vilh. Emil Wikkelsson
 Adress: Kviplinge
 Berättat av:
 Född år 1868 i Brunnby.

helt halmfacki, en af de sista nybyggnader här på orten, som fack-
 lis med enbart halm. Nu är södersidan omfacki med galatior.

Jag har själv lagt några "stī" åfven någon "swingel" i min tid,
 men jag räknar mig blott som amatör och så är åfven de läckare
 som nu "sy" på fack. På ett löp i vår by brölle, sedan flera gene-
 rationer en släkt "Kjöbingana" som var läckare, son efter far
 En var föremäntad Per Pålsson, slägten gick ut med hans son-
 söner Nils och Anders. Dece var alla mästare i sitt fack
 kunde ligga vackra och varaktiga fack, men sova att passa
 upp, varo underliga till synnet - vaninme lig i släkten - men
 kunde sitt yrke. Den siste Anders dog vid schelskjutet och
 nu har orten ingen verkelig läckare och snart behöft ingen.